

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВСТАНОВЛЕННЯ АБО ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ

SPECIAL ISSUES OF CRIMINAL LIABILITY FOR ESTABLISHMENT OR SPREAD OF CRIMINAL INFLUENCE

Тарасенко О.С., к.ю.н., директор,

Департамент освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України

У статті аналізуються проблемні аспекти кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу. Діяння у виді встановлення або поширення злочинного впливу прямо порушують конституційні норми, заподіюючи суттєвої шкоди суспільним відносинам у сфері забезпечення громадської безпеки. Наголошено, що у зв'язку з наявністю ряду підстав (суспільна небезпечність, поширеність та достатня розповсюдженість, неможливість та недоцільність застосування менш суворих видів юридичної відповідальності за це діяння) включення до КК України ст. 255-1 «Встановлення або поширення злочинного впливу» було соціально обумовленим кроком з боку законодавця. Встановлено, що чинна редакція статей 255, 255-1 КК України містить ряд дискусійних положень, які доречно модернізувати. Зокрема, вказано на тому, що категорія «вор в законі», яка використовується законодавцем, по-перше, детально не розкривається, що створює численні складнощі в процесі кваліфікації діяння в якості встановлення або поширення злочинного впливу, а, по-друге, є оцінною та розпливчатою. Крім того, запропонована у ст. 255 дефініція «злочинний вплив» є поверхневою, що створює ряд складнощів для органів досудового розслідування. З огляду на той факт, що встановлення або поширення злочинного впливу в умовах воєнного стану несе підвищений рівень суспільної небезпеки, підтримано позицію, відповідно до якої означене діяння доречно віднести до числа особливо кваліфікуючого складу злочину, передбаченого ст. 255-1 КК України. У ході модернізації згаданих вище норм важливо врахувати досвід зарубіжних держав (наприклад, Грузія, Італійська Республіка, Держави Японія тощо), що дозволить уникнути можливих помилок у цьому напрямку роботи. Досвід Грузії в частині запровадження кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу було частково враховано вітчизняним законодавцем під час проектування змін до ст. ст. 255, 256, КК України а також змісту ст.ст. 255-1, 255-2, 255-3.

Ключові слова: «вор в законі», злочин, злочинний вплив, Кримінальний кодекс, кримінальна відповідальність, покарання, поширення злочинного впливу, склад злочину, Конституція України, в умовах воєнного стану.

The article analyzes problematic aspects of criminal responsibility for establishment or spread of criminal influence. Acts in the form of establishing or spreading criminal influence directly violate constitutional norms, causing significant harm to public relations in the sphere of ensuring public safety. It was emphasized that in connection with the presence of a number of reasons (social danger, prevalence and sufficient prevalence, impossibility and impracticality of applying less strict types of legal responsibility for this act), the inclusion in the Criminal Code of Ukraine of Art. 255-1 « Establishment or spread of criminal influence» was a socially determined step on the part of the legislator. It was established that the current version of Articles 255, 255-1 of the Criminal Code of Ukraine contains debatable provisions that should be modernized. In particular, it is pointed out that the category « thief-in-law», which is used by the legislator, is, firstly, not disclosed in detail, which creates numerous difficulties in the process of qualifying an act as establishing or spreading criminal influence, and, secondly, is an evaluative and vague. In addition, proposed in Art. 255, the definition of «criminal influence» is superficial, which creates difficulties for pre-trial investigation bodies. In view of the fact that the establishment or spread of criminal influence in the conditions of martial law carries an increased degree of public danger, the position is supported, according to which the specified act should be classified as a particularly qualifying component of the crime provided for in Art. 255-1 of the Criminal Code of Ukraine. In the process of modernization, when these norms are respectfully related to different foreign states (for example, Georgia, the Italian Republic, the States of Japan), they can afford to pardon in this direct work. Georgia's partial implementation of criminal liability for the restoration or strengthening of a criminal surge was often revoked by the legislator during the drafting of amendments to Art. Art. 255, 256, Criminal Code of Ukraine and also snakes Art. Art. 255-1, 255-2, 255-3.

Key words: «thief-in-law», crime, criminal influence, Criminal Code, criminal responsibility, punishment, spread of criminal influence, elements of crime, the Constitution of Ukraine, under martial law.

Постановка проблеми. Відповідно до положень ст. ст. 21, 24 Конституції України, усі людини наділені свободою та рівністю у своїй гідності та правах, останні з яких є невідчужуваними та непорушними. Окрім зазначених конституційних положень Основний Закон нашої держави визначає рівність у юридичній відповідальності та виключає будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [1].

Діяння у виді встановлення або поширення злочинного впливу прямо порушують конституційні норми, заподіюючи суттєвої шкоди суспільним відносинам у сфері забезпечення громадської безпеки.

Вказаний акт суспільно небезпечної поведінки, на жаль, є доволі поширеним в Україні. Так, за статистичними даними Офісу Генерального прокурора лише за період з січня по вересень 2023 р. обліковано 58 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 255-1 КК України (у 36 з яких – особам вручено повідомлення про підозру) [2], що робить його одним з найбільш розповсюджених кримінальних правопорушень проти громадської безпеки.

Не дивлячись на відповідну динаміку поширення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255-1 КК України, за період з 27.06.2020 по 31.12.2022 рр. до кримінальної відповідальності за вчинення названого акту кримінально протиправної поведінки було притягнуто лише 1 особу, що свідчить про наявні проблеми у застосуванні цієї норми на практиці та нагальну потребу у їх вирішенні.

Стан дослідження проблеми. Питанню кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу у своїх роботах приділяли увагу такі вітчизняні вчені, як С. В. Бабанін, В. С. Березняк, А. А. Вознюк, О. А. Гритенко, В. К. Гришук, О. О. Дудоров, П. П. Латковський, А. О. Нікітін, Ю. В. Орлов, О. В. Попович, У. В. Терех, С. В. Ткаченко, Л. В. Томаш, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. В. Шаблістий, Т. В. Шевченко, О. С. Юнін, К. В. Юртаєва та ін. Враховуючи значний вклад зазначених науковців щодо розробки кримінально-правової характеристики встановлення та поширення злочинного впливу, слід зазначити, що наразі відсутнє комплексне дослідження проблем, пов'язаних із регулюванням кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу.

Метою статті є дослідження окремих дискусійних питань щодо кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу.

Виклад основного матеріалу. До 2020 р. у нашій державі не було передбачено кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу. Водночас, обраний Україною та закріплений у Конституції України європейський та євроатлантичний курс вимагає прийняття ряду рішень, спрямованих на боротьбу з організованою злочинністю та забезпечення внутрішнього безпекового середовища.

Враховуючи вищезазначене, 04.06.2020 р. було прийнято Закон України № 671-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» (набрав чинності 27.06.2020 р.) [3], відповідно до якого до чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) було внесено ряд змін, серед яких і включення до розділу IX Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» ст. 255-1 «Встановлення або поширення злочинного впливу».

Як зазначається у пояснювальній записці до проекту згаданого вище Закону, організована злочинність, а також особи, які здійснюють її організацію та керівництво – «зłodії у законі», формують в Україні типове для держав колишнього СРСР злочинне середовище. Воно характеризується наявністю жорсткого кодексу поведінки, сталих кримінальних традицій, високим рівнем організованості, ієрархічності, закритості і конспіративності. Тому при реформуванні правоохоронної політики необхідно враховувати досвід держав-сусідів [4].

Дійсно, так звані «зłodії в законі» – це окрема категорія злочинців, яка сформувалася в СРСР під впливом низки факторів. Після розпаду Радянського Союзу даний злочинний осередок продовжив існувати та розвиватися у переважній більшості держав, що входили до його складу, створюючи нові виклики в частині забезпечення громадської безпеки.

Однією з перших серед держав, що входили до складу СРСР, боротьбу з даними кримінальними елементами (а також іншими суб'єктами підвищеного злочинного впливу) оголосила Грузія, яка у 2018 р. включила до свого закону про кримінальну відповідальність ст. ст. 231-1 «Членство у «воровській спільноті», «вор у законі», 223-2 «Участь у воровській сходці», 223-3 «Підтримка діяльності «воровської спільноти» та 224-4 «Звернення до члена «воровської спільноти»/«вора у законі» або отримання матеріальної вигоди, або матеріальної переваги внаслідок такого звернення» [5].

Досвід Грузії в частині запровадження кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу було частково враховано вітчизняним законодавцем під час проектування змін до ст. ст. 255, 256, КК України а також змісту ст.ст. 255-1, 255-2, 255-3.

Основна мета криміналізації встановлення або поширення злочинного впливу – припинення діяльності злочинних спільнот, учасників таких спільнот, притягнення до кримінальної відповідальності «зłodіїв у законі», а також інших учасників злочинних спільнот та осіб, причетних до створення та функціонування злочинних спільнот [4].

Встановлення або поширення злочинного впливу – це не просто нігілістична позиція по відношенню до соціуму, а реальні дії із розвитку злочинності в державі. Зрозуміло, що в таких умовах держава змушена реагувати на відповідні виклики шляхом застосування заходів державного впливу.

Таким чином, внесені зміни до КК України в частині встановлення відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою, зумовлені нагальною необхідністю викоринення відповідних негативних явищ (формування та розвитку злочинних спільнот, поширення їх впливу на

території України) та захист суспільних відносин у сфері забезпечення охорони громадської безпеки від кримінально протиправних посягань.

Варто окремо зауважити, що діяння у виді встановлення або поширення злочинного впливу відповідає переважній більшості підстав та принципів криміналізації (наприклад, поширеність та достатня розповсюдженість, суспільна небезпечність тощо), що свідчить про той факт, що рішення законодавця встановити кримінальну відповідальність за вчинення даного акту деліктної поведінки було соціально обумовленим.

Не дивлячись на це, чинна редакція ст. 255-1 КК України містить ряд дискусійних положень, які ускладнюють своєчасну та правильну кваліфікацію відповідних діянь та (або) притягнення до кримінальної відповідальності особу, яка встановлювала або поширювала злочинний вплив. Проаналізуємо деякі з них.

Як зазначається у висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 16.12.2019 р. № 16/3-813/2513 (250693) на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою», викликає занепокоєння введення у кримінальне законодавство понять, що характеризуються експресивним забарвленням та є притаманними виключно для носіїв відповідної субкультури. Так, дефініція «зłodіїв в законі» відображає систему цінностей злочинців та є одним із проявів жаргону, яким користуються учасники кримінального світу. Введення аналізованого терміну у понятійний апарат кримінального законодавства, на думку авторів висновку, не тільки свідчить про фактичну легітимізацію злочинної культури, а й містить ряд оціночних понять. Такі юридичні конструкції, як «особа, яка дотримується притаманних злочинному середовищу традицій і правил поведінки», «користується авторитетом серед осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення», наведені у запропонованому визначенні «зłodія у законі», не відповідають принципу чіткої формально-юридичної визначеності і можуть тлумачитись неоднозначно. Останнє, у свою чергу, не тільки не сприяє ефективності протидії правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю, а навпаки суттєво ускладнює процес доказування наявності/відсутності такої форми співучасті, як злочинна спільнота, та створює підґрунтя для зловживань з боку уповноважених суб'єктів правозастосування [6].

Вочевидь, що використання відповідної термінології створює суттєві складнощі для кваліфікації діяння за ст. 255-1 КК України та доведення вини суб'єкта даного злочину. Так, ч. 2 примітки до ст. 255 КК України лише розкриває основні ознаки суб'єкта підвищеного злочинного впливу, перелік яких не є вичерпним. При цьому, законодавець не вказує на види та ознаки інших суб'єктів підвищеного злочинного впливу, крім так званих «ворів в законі». На наш погляд, положення зазначеної норми зумовлює дійти висновку, що «вор в законі» є різновидом більш широкої категорії осіб – «суб'єкт підвищеного впливу»).

На переконання П. Фріса та І. Фріса встановлення статусу «вора в законі» є доволі складною процедурою. Ця можливість виникає шляхом отримання або визнання його наявності саме носієм цього звання, або шляхом отримання показів свідків. Щодо першого напрямку, то він, на думку вчених, вбачається, малоперспективним. Можна певнено прогнозувати, що використання особою, щодо якої провадяться слідчі розшукові дії, правил ст. 63 Конституції України призведуть до закриття кримінального провадження чи звільнення особи від кримінальної відповідальності. Будь-яких документальних підтверджень перебування особи в зазначеному статусі не існує. Покази свідків, як джерело доказів у цьому питанні, теж не будуть

вагомими з наступних підстав. По-перше, процедура отримання даного статусу не публічна, а особи, які її здійснюють, самі перебувають у цьому статусі й ніколи не підтверджують проведення такої процедури, з ряду причин, у тому числі й тому, що такі дії міститимуть ознаки складу злочину, передбаченого ст. 255-1 КК «Встановлення або поширення злочинного впливу».

По друге, зазначають науковці, якщо проведення такої процедури й буде якимось чином зафіксовано, то ніхто з її учасників не визнає власного статусу «вора в законі» з причин, зазначених вище, а також тому, що таке визнання фактично буде співпрацею з правоохоронними органами, що суттєво вплине на їх авторитет у злочинному середовищі. Покази свідків теж не будуть вагомими, адже вони можуть даватися лише «з чийось слів» [7].

Повністю погоджуємось із даною тезою. Дійсно, прямо встановити той факт, що особа є «вором у законі» доволі складно. При цьому відсутність чіткого визначення даної категорії на законодавчому рівні лише ускладнює відповідне завдання, надаючи можливість суб'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255-1 КК України, уникнути кримінальної відповідальності шляхом використання прогаєтин у законодавстві.

У згаданому вище висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України наголошується на тому, що пропозиція передбачити кримінальну відповідальність за «перебування особи в статусі «злочинця у законі»» (ч. 2 ст. 255-1 КК у редакції проекту) виглядає сумнівною. Єдиною підставою кримінальної відповідальності є вчинення винною особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину (ст. 2 КК), що визначається як сукупність встановлених законом обов'язкових ознак, що характеризують певний вид злочину. Однією із таких ознак злочину є діяння, яке може бути виражено у формі дії або бездіяльності [6].

На нашу думку, відповідний умовивід є дещо дискусійним, адже чинна редакція ст. 255-1 КК України передбачає кримінальну відповідальність за конкретні діяння – встановлення або поширення злочинного впливу (у випадку ч. 2 цієї норми – за відповідні дії, вчинені повторно або у відповідних місцях). Даний акт кримінально-правової поведінки може виражатись у контролі за надходженням та розподілі матеріальних благ, коштів, майна чи інших активів серед засуджених або інших злочинних елементів, керування діями інших злочинців тощо.

Дискусійним також виглядає зміст запропонованої законодавцем у ч. 1 примітки до ст. 255 КК України категорії «злочинний вплив». Зокрема, як наголошують К. В. Юртаєва та Р. Р. Романов, під злочинним впливом законодавець, виходячи зі змісту відповідної дефініції, розуміє не самі дії, спрямовані на організацію або координацію злочинної діяльності, а будь-які дії особи, яка має зазначені в законі якості. При цьому, згідно буквального тлумачення положення закону самі дії можуть бути й не суспільно небезпечними [8, с. 227].

Додамо, що наявне визначення категорії «злочинний вплив» є доволі поверхневим, що створює суттєві складнощі у кваліфікації дій винного саме в якості встановлення або поширення ним злочинного впливу. У даному контексті більш вдалою видається дефініція, запропонована А. О. Нікітіним, який пропонує розглядати під злочинним впливом дії особи, які полягають у сприянні, спонуканні, координації нею злочинної діяльності, зокрема в організації або безпосередньому розподілі активів (дохо-

дів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності [9, с. 54].

На нашу думку, запропоноване А. О. Нікітіним визначення злочинного впливу є більш конкретизованим, тому його використання сприяло б більш своєчасній та точній кваліфікації дій винного. Водночас вважаємо, що перш ніж вносити зміни до ст. 255-1 КК України та примітки до ст. 255 КК України, доречним є проведення широких наукових дискусій з цього питання. Крім того, у процесі формування змін до перелічених вище дефініцій важливо врахувати зарубіжний досвід (наприклад, Грузії, Італійської Республіки тощо).

Окремою проблемою є встановлення та поширення злочинного впливу в умовах широкомасштабної війни, яку російська федерація розв'язала проти України 24 лютого 2022 р. Так, на думку У.В. Терех, доцільним видається питання щодо посилення кримінальної відповідальності за вчинення вищезазначеного злочину в умовах воєнного стану, оскільки результатом такого впливу злочинності воєнного та поствоєнного часу на легальну економіку України стане формування цілого прошарку спеціалістів у різних сферах (наприклад, фінансистів, адвокатів та ін.), які будуть слугувати інтересам злочинних груп, причому їх дії будуть цілком легальними. Вказаний механізм кримінального характеру спотворює економічну модель держави та суспільства у цілому, позаяк до його складу входить група осіб, які будуть залежними від злочинних інтересів, зацікавленими в існуванні злочинних організацій, відстоювати та лобювати їх цілі, у тому числі, й на законодавчому рівні [10, с. 368].

Запропонована позиція видається доцільною. Дійсно, в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану ступінь суспільної небезпеки встановлення або поширення злочинного впливу суттєво зростає. Крім зазначених У. В. Терех аспектів також варто наголосити на тому, що так звані «вори в законі» нерідко поширюють свій вплив і на інші держави, що входили до складу СРСР. У таких умовах встановлення або поширення злочинного впливу може заподіювати шкоди навіть національній безпеці держави, адже не виключено, що відповідні суб'єкти не діятимуть в інтересах

російської федерації, з якою вони, як правило, мають тісні соціальні та економічні зв'язки.

Враховуючи викладене, можливо, доречно погодитись із пропозицією У. В. Терех та передбачити таку особливу кваліфікуючу ознаку встановлення або поширення злочинного впливу, як здійснення цього діяння в умовах воєнного стану.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище можна зробити висновок про те, що чинна редакція ст. ст. 255 та 255-1 КК України потребує внесення ряду змін. Зокрема, вбачається необхідним доопрацювання дефініцій «вор в законі» та «злочинний вплив», включення до ст. 255-1 КК України особливо кваліфікованого складу злочину у виді встановлення або поширення злочинного впливу в умовах воєнного стану тощо.

У ході модернізації згаданих вище норм важливо врахувати досвід зарубіжних держав (наприклад, Грузія, Італійська Республіка, Держави Японія тощо), що дозволить уникнути можливих помилок у цьому напрямку роботи.

Перспективним напрямком подальших наукових пошуків вважаємо дослідження досвіду Грузії в частині встановлення або поширення злочинного впливу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-вересень 2023 року. *Офіс Генерального прокурора*. URL: https://old.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=237683.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою: Закон України від 04.06.2020 р. № 671-IX. *Верховна Рада України*. 2020. № 42. Ст. 343 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#Text>.
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/22451>.
5. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი: საქართველოს კანონი 22.07.1999წ // საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე: ვებგვერდი. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=248>.
6. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 16.12.2019 р. № 16/3-813/2513 (250693) на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/41591>.
7. Фріс П., Фріс І. Про боротьбу зі злочинними спільнотами (нотатки на полях закону). *Юридичний вісник України*. 17–30 лип. 2020 р., № 28–29. URL: <https://yvu.com.ua/pro-borotbu-zi-zlochynnyimi-spilnotamy-notatky-na-polyah-zakonu/>.
8. Юртаева К. В., Романов Р. Р. Компартивно-критичний аналіз положень КК України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2 (14). С. 220-232.
9. Нікітін А. О. Щодо визначення поняття «злочинний вплив» у Кримінальному кодексі України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2020. Том 6. С. 47-56.
10. Терех У. В. Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 366-369.